

Tadeusz Banaszek (Kielce)

4 Pułk Piechoty Legionów w Kielcach 1922-1939. Organizacja, wyszkolenie, symbolika

Artykuł przedstawia działalność największej jednostki Wojska Polskiego (WP) garnizonu kieleckiego w okresie II Rzeczypospolitej – 4 Pułku Piechoty Legionów, wchodzącego organizacyjnie w skład 2 Dywizji Piechoty Legionów (DPLeg.).

W artykule przedstawiono organizację, szkolenie i wychowanie, warunki zakwaterowania, sport oraz symbolikę pułku. Działalność pułku na rzecz społeczeństwa Kielc zawarto w artykule „Studiów Muzealno-Historycznych” w 2012 r.¹.

Geneza pułku i walki o granice

4 PP Legionów wywodził się z 4 PP Legionów Polskich, który sformowano w marcu 1915 r. w Rozprzysko koło Piotrkowa Trybunalskiego. Jednostka ta walczyła od połowy lipca 1915 r. w składzie I Brygady Legionów, biorąc udział m.in. w bitwach pod Jastkowem, Majdanem Borzechowskim, Rudką Miryńską. Po kryzysie przysięgowym pułk został rozwiązany. W listopadzie 1918 r. pułk odtwarzał się w Krakowie i Lwowie, od razu przechodząc do walk pod Lwowem i na Śląsku Cieszyńskim w składzie dwóch batalionów. W styczniu 1919 r. zorganizowano III batalion, a w marcu IV batalion².

4 PP Leg. od 26 listopada 1920 r. do końca stycznia 1921 r. obsadzał odcinek polsko-litewskiej linii demarkacyjnej pod Sejnam, skąd przeszedł do Suwałk. Od maja do sierpnia 1922 r. pułk stacjonował w Białej Podlaskiej. Pod koniec sierpnia 1922 r. przybył do stałego garnizonu w Kielcach. Na uwagę zasługuje fakt, iż 4 PP Leg. w czasie działań wojennych poniósł duże straty: zginęło i zmarło 30 oficerów i 312 szeregowych. Za wybitne czyny na polu walki żołnierze pułku otrzymali 187 Krzyży *Virtuti Militari* V klasy oraz Krzyże *Walecznych*: 202 oficerów (w tym 93 kilkakrotnie) i 727 szeregowych (w tym 182 kilkakrotnie)³. Należy przypomnieć, że jeden z pododdziałów – batalion zapasowy – stacjonował w garnizonie kieleckim już od końca maja 1919 r.

1 T. Banaszek, *Udział wojska w życiu Kielc w latach 1918–1939*, „Studia Muzealno-Historyczne” 2012, t. IV, s. 95–107.

2 *Księga Chwały Piechoty*, Warszawa 1992 (reprint wydania z 1939 r.). Metryka 4 PP Leg. Szerzej na temat walk 4 pułku zob. A. Lewicki, *Zarys historii wojennej 4 pułku piechoty Legionów*, Warszawa 1929.

3 *Księga Chwały Piechoty*.

31 maja 1919 r. przybył do Kielc z Jabłonny batalion zapasowy 4 PP Leg., którym dowodzili kolejno: kpt. Mieczysław Kulikowski, mjr Stefan Jażdżyński, kpt. Hieronim Wójcicki, ponownie mjr Stefan Jażdżyński i mjr Florian Smykał. Zajął on koszary przy ul. Prostej po batalionie zapasowym 25 PP. Zadaniem pododdziału było przyjmować i szkolić poborowych przysyłanych przez powiatowe komendy uzupełnień (PKU), a następnie wysyłać ich jako kompanie marszowe do pułku walczącego na froncie. Batalion zapasowy pułku piechoty składał się z dowództwa (sztab, komisja kasowa, prowiantura, izba chorych, magazyn broni), czterech kompanii zapasowych (trzech strzeleckich i jednej ozdrowieńców), zapasowej kompanii ciężkich karabinów maszynowych oraz szkoły podoficerskiej, tworzonej przy jednej z kompanii zapasowych. Zasadą było, że przybywających poborowych wcielano do kompanii zapasowych, przy których tworzone kompanie marszowe. Po okresie szkolenia trwającego od czterech do sześciu tygodni kompanie marszowe wysyłano na front jako uzupełnienie strat. Z kolei żołnierzy przybywających ze szpitali kierowano do kompanii ozdrowieńców, skąd przydzielano ich do kompanii marszowych⁴.

Tabela 1. Stany osobowe batalionu zapasowego 4 PP Leg. w latach 1919–20

Data	Liczba oficerów	Liczba podoficerów i szeregowych	Liczba koni
30 listopada 1919 r.	26	1212	67
1 marca 1920 r.	41	2307	57

Źródło: Wojskowe Biuro Historyczne – Centralne Archiwum Wojskowe (WBH-CAW), Generalny Inspektorat Piechoty Ministerstwa Spraw Wojskowych (MSWojsk.), sygn. I.300.24.15; Rozkazy Dowództwa Okręgu Generalnego (DOGen.) Kielce, rozkaz nr 141 z dnia 30 listopada 1919 r.

Batalion zapasowy 4 PP Leg. kierował kompanie marszowe na front, m.in. 1 lipca 1919 r. 1 kompanię marszową IV serii w składzie 1 oficera i 231 szeregowych, a 3 sierpnia 2 i 3 kompanie marszowe serii IV⁵.

Organizacja, uzbrojenie i wyposażenie

Najważniejszym elementem składowym w dywizji piechoty były pułki piechoty. Pokojową organizację pułków piechoty wprowadzono 28 listopada 1920 r. Zgodnie z nią w skład pułku wchodziły: dowództwo, batalion sztabowy, trzy bataliony piechoty, kadra batalionu zapasowego. W lutym 1924 r. w organizacji tej wprowadzono zmiany polegające na utworzeniu drużyny dowódcy pułku, plutonu łączności, plutonu pionierów. Jednocześnie zniesiono batalion sztabowy i kadrę batalionu

⁴ Tamże, s. 204, 205.

⁵ *O niepodległą i granice*, t. 2: *Raporty i komunikaty naczelnich władz wojskowych o sytuacji wewnętrznej Polski 1919-1920*, red. M. Jabłonowski, P. Stawecki, T. Wawrzyński, Warszawa – Pułtusk 1999–2000, s. 210, 228. Batalion zapasowy 4 PP Leg. oprócz pułku uzupełniał także m.in.: PKU 4 PP Leg., Komendę Miasta, kompanię sztabową DOGen., Okręgowy Urząd Gospodarczy, Wojskowy Szpital Okręgowy, Szpital Koni Nr 6; WBH-CAW, Generalny Inspektorat Piechoty, sygn. I.300.24.15.

zapasowego. Stan etatowy 4 PP Leg. wynosił 1422 żołnierzy, w tym: 54 oficerów, 355 podoficerów i 1013 szeregowych. Etat batalionu obejmował 408 żołnierzy, w tym: 14 oficerów, 100 podoficerów 294 szeregowych.

W 1930 r. wprowadzono nową organizację piechoty. Wówczas podzielono wszystkie pułki piechoty na trzy typy: I – normalny, II – wzmocniony i III o stanach zbliżonych do wojennych. Pułki piechoty 2 Dywizji Piechoty Legionów (tj. 2, 3 i 4 PP Leg.) zaliczone zostały do typu I, ich stan etatowy wynosił: 56 oficerów, 198 podoficerów oraz 1200 szeregowych i 88 koni, razem 1454 żołnierzy. W skład pułku piechoty wchodziły: dowództwo, kwatermistrzostwo, kompania administracyjna (wraz z orkiestrą), pluton łączności, pluton pionierów, pluton artylerii piechoty, pluton zwiadowców konnych, trzy bataliony piechoty (każdy składający się z trzech kompanii strzeleckich i jednej kompanii karabinów maszynowych). W 1935 r. w 4 PP Leg. utworzono kompanię przeciwpancerną. Był jednym z 29 pułków piechoty szkolących szeregowych na potrzeby Korpusu Ochrony Pogranicza (KOP), specjalnej formacji wojskowej ochraniającej granicę z ZSRR. Według meldunku o stanie sił zbrojnych z dnia 1 listopada 1938 r. w 4 PP Leg. pełniło służbę 1215 żołnierzy, w tym: 54 oficerów, 9 chorążych, 142 podoficerów, 29 podoficerów nadterminowych, 981 szeregowych⁶. Dowódcami pułku w okresie pokojowym byli następujący oficerowie: ppłk Stefan Jażdżyński (1922–30), ppłk Zygmunt Jerzy Kuczyński (1930–31), płk Bolesław Ostrowski (1931–37), ppłk dyplomowany Zygmunt Berling (1937–39), ppłk Bronisław Laliczyński (marzec – wrzesień 1939)⁷.

Stan uzbrojenia oddziałów 2 DP Leg. warunkowany był, podobnie jak innych związków taktycznych, trwającą unifikacją uzbrojenia, wycofywaniem broni pochodzącej z czasów wojny oraz poprawą jakości produkcji polskich przedsiębiorstw przemysłu zbrojeniowego. Początkowo uzbrojenie było nie jednolite, sprzęt pochodzenia rosyjskiego, niemieckiego, austriackiego, francuskiego. Indywidualną broń strzelecką piechoty stanowiły głównie karabiny i karabinki, natomiast indywidualną broń kadry zawodowej pistolety i rewolwery. Do 1935 r. żołnierze 4 pułku jako podstawową broń posiadali na wyposażeniu francuskie karabiny Berthier wz. 07/15, 16 i 92. Po 1935 r. pułk został przebrojony w polskie karabiny wz. 98 i 29 typu Mauser, które należały do najbardziej udanych konstrukcji broni powtarzalnej, dzięki pewnemu i niezawodnemu działaniu mechanizmów oraz celności⁸. Do połowy lat 20. XX w. oficerowie i podoficerowie piechoty posiadali na uzbrojeniu głównie rewolwery Nagant wz. 95 oraz Lebel wz. 92, które wówczas były bronią dominującą. Do połowy lat 30. XX w. oficerowie i podoficerowie uzbrojeni byli w pistolety austriackie Mannlichera, Fromera i Steyera oraz niemieckie Parabellum. Na przełomie 1937/1938 r. zaczęto wprowadzać do uzbrojenia polski pistolet wojskowy ViS wz. 35. Zespołową broń piechoty w 4 PP Leg. stanowiły lekkie, ręczne, ciężkie karabiny maszynowe oraz karabiny przeciwpancerne. Francuski ciężki

6 WBH-CAW, Generalny Inspektorat Sił Zbrojnych, sygn. I.302.4.282.

7 J. Osiecki, S. Wyrzycki, *4 Pułk Piechoty Legionów*, Kielce 2007, s. 55.

8 Z. Jagiełło, *Piechota Wojska Polskiego 1918–1939*, Warszawa 2005, s. 211–214.

karabin maszynowy Hotchikss wz. 14 był w 4 pułku podstawowym typem tej broni do 1936 r. Następnie został on wymieniony na polski ciężki karabin maszynowy wz. 25, 30. Lekki karabin maszynowy Maxim 08/15 pod koniec lat trzydziestych zastąpiono polskim ręcznym karabinem maszynowym wz.28. Od końca 1935 r. wprowadzono na wyposażenie polski karabin przeciwpancerny wz. 35 Ur⁹. Pluton artylerii uzbrojony był w działa kalibru 75 mm wz. 02/26. Wyposażenie żołnierza piechoty poza uzbrojeniem stanowił: plecak, płachta namiotowa, koc, bielizna osobista, hełm, łopatką, maska przeciwgazowa i inne przedmioty. Średnie obciążenie żołnierza piechoty w okresie letnim wynosiło 29,7 kg i 32,5 kg w okresie zimowym. Transport piechoty i artylerii opierał się na trakcji konnej. Tabor dzielił się na: bojowy (konne wozy i biedki pod amunicję, sprzęt łączności i pionierski, wozy sanitarne, furażowe i kuchenne), bagażowy (wozy bagażowe, kancelaryjne i warsztatowe) i żywnościowy.¹⁰ W 4 PP Leg. stan etatowy koni wynosił 86, w tym 34 wierzchowych i 52 pociągowych.

Warunki zakwaterowania

Wszystkie pułki 2 DP Leg. przybyłe do stałych pokojowych garnizonów (Kielce, Staszów, Pińczów i Jarosław) początkowo miały trudne warunki zakwaterowania. Jeden batalion 4 PP Leg. został rozmieszczony w koszarach im. Stefana Czarnieckiego przy ulicy Prostej (gdzie znajdowała się kadra batalionu zapasowego pułku), a drugi w koszarach przy ulicy Młynarskiej (ob. Mielczarskiego), skąd później przeniesiono go do budynków koszarowych przy ulicy Szerokiej (ob. Żeromskiego)¹¹. Tabor pułku rozlokowano w starych stajniach przy ulicy Zagórskiej. Pod Zagórzem znajdowały się magazyny amunicyjne o powierzchni dwóch hektarów, w których przechowywano granaty i amunicję strzelecką¹².

Koszary przy ulicy Prostej posiadały ciasne sale z łózkami spiętowanymi, woda i ubikacje znajdowały się na zewnątrz budynków. Kwestia zakwaterowania pułku była jedną z najważniejszych spraw do załatwienia przez jego dowódców.

W 1925 r. na górze Bukówka (3 km na południe od Kielc) w obecności dowódcy piechoty 2 DP Leg. płk. Mieczysława Smorawińskiego i dowódcy pułku ppłk. Stefana Jażdżyńskiego odbyło się poświęcenie kamienia węgielnego pod budowę nowych koszar. Projektantem koszar był kielecki architekt inżynier Wacław Borowiecki¹³. W 1928 r., po wybudowaniu bloku koszarowego dla jednego batalionu i kuchni parowej dla całego pułku, zaprzestano dalszej budowy w związku z małymi zasobami wody nadającej się do picia. Płk Bolesław Ostrowski po objęciu dowództwa pułku w 1931 r. rozpoczął intensywne starania o dalszą rozbudowę

9 Tamże, s. 215–220.

10 Tamże, s. 226–228.

11 T. Banaszek, *Koszary przy ulicy Prostej w Kielcach*, „Świątokrzyskie. Środowisko, Dziedzictwo kulturowe, Edukacja regionalna” 2018, nr 22 (26), s. 61–63.

12 WBH-CAW, Departament Budownictwa MSWojsk., sygn. I.300.63.195; J. Barycki, *Moja żołnierska droga, cz. I. Czas stabilizacji 1926–1939*, b.r.w., s. 18.

13 „Gazeta Kielecka” 1928, nr 55; J. Barycki, *Moja żołnierska...*, s. 102.

koszar. Wiceminister spraw wojskowych gen. Felicjan Sławoj-Składkowski po inspekcji 4 PP Leg., zdecydował o rozbudowie koszar oraz przeprowadzeniu wody z wodociągów miejskich. Jednocześnie dowódca Okręgu Korpusu Nr X Przemysł gen. bryg. Janusz Głuchowski postarał się o dodatkowe kredyty na budowę koszar¹⁴.

Na początku 1935 r. w koszarach na Bukówce, którym nadano imię mjr. Waleriana Łukasińskiego (kwatermistrza 4 Pułku Piechoty Liniowej armii Królestwa Polskiego), zostały zakwaterowane: dowództwo pułku, kwatermistrzostwo, I i II batalion piechoty, pododdziały specjalne, Dywizyjny Kurs Podchorążych Rezerwy oraz kompania telefoniczna 2 DP Leg. Żołnierze mieszkali w małych salach, dobrze urządzonych, w blokach znajdowały się łaźnie i ubikacje. W koszarach była kuchnia parowa z jadalnią w oddzielnym budynku, łaźnia parowa, magazyny mobilizacyjne, warsztaty naprawcze, wartownia, areszt, izba chorych, działownia, stajnie, wozownie. Wybudowano także strzelnicę szkolną oraz boisko sportowe, a także replikę kapliczki z 1916 r. spod Optowy. III batalion piechoty stacjonował w koszarach przy ul. Prostej.

Ponadto w ramach Funduszu Kwaterunku Wojskowego wybudowano kolonię mieszkaniową na Bukówce (siedem bloków dla rodzin oficerów i podoficerów zawodowych) oraz kasyna oficerskie i podoficerskie.

Żołnierze

Do 4 PP Leg. wcielano jednorazowo 730 poborowych. Poborowi mniejszości narodowych, tj. Żydzi i Ukraińcy, stanowili 28% ogółu wcielonych. W przypadku szkolenia na potrzeby KOP wcielenie obejmowało od 280 do 305 poborowych, wśród których z mniejszości narodowych przeważali Niemcy (18–20%). 65 do 78% poborowych powoływanych było przez macierzyste PKU z terenu województwa kieleckiego, tj. PKU Kielce, Ostrowiec, Miechów, Zawiercie, Pińczów, Wierzbnik. Pozostali poborowi wcielani byli eksterytorialnie, m.in. z terenów Kresów Wschodnich (np. PKU Gródek Jagielloński, Sambor). Do służby na potrzeby KOP wcielano poborowych narodowości niemieckiej, m.in. z PKU Grudziądz, Łódź Miasto I i II. Jerzy Barycki, pełniący zasadniczą służbę wojskową w 4 kompanii II batalionu 4 ppLeg.w 1927 r., wspominał: „Wraz ze mną w 4 kompanii znalazło się około 100 innych rekrutów aż czterech narodowości – polskiej, żydowskiej, ukraińskiej i niemieckiej. Polacy i Żydzi pochodzili z różnych wsi i miasteczek powiatów iłżeckiego, stopnickiego, opatowskiego, Ukraińcy z rejonów Gródka Jagiellońskiego pod Lwowem, Przemysła i Tarnopola, a Niemcy z Poznańskiego i Pomorza. Przeważająca część tych ludzi była nędznie ubrana, w zgrzebnej bieliźnie, bądź jak Ukraińcy w łapciach na nogach. Poziom wykształcenia tej części nie odbiegał od najniższej normy pół- lub pełnego analfabetyzmu”¹⁵.

14 Tamże, s. 103.

15 Tamże, s. 19.

Tabela 2. Wcielenia poborowych rocznika 1904 do 4 PP Leg. w 1925 r.

Nazwa jednostki wojskowej	Nazwa PKU	Liczba Polaków	Liczba Żydów	Liczba Niemców	Liczba Ukraińców	Razem
4 PP Leg.	Kielce	420				420
	Ostrowiec		59			59
	Łódź -Miasto			23		23
	Przemyśl				90	90

Źródło: WBH-CAW, Sztab Główny, Oddział I, sygn. I.303.3.13

Do KOP na Kresach Wschodnich początkowo kierowano szeregowych narodowości polskiej, ale już od 1926 r. nakazywano wysyłać 80% Polaków i 20% Niemców, Czechów i Białorusinów.

Pułk szkolił także żołnierzy z przeznaczeniem dla formacji niemacierzystych. Na przykład w 1933 r. z rocznika poborowego 1913 skierowano do: Dowództwa 2 DP Leg. – dziesięciu szeregowych, Komendy Placu Kielce – dwóch, PKU Pińczów i Kielce po czterech, plutonu żandarmerii Kielce i Wojskowego Sądu Rejonowego po dwóch, Rejonowego Inspektoratu Koni, Probstwa Garnizonowego i Głównej Składnicy Mostów Kolejowych w Jędrzejowie po jednym szeregowym¹⁶.

Szkolenie i wychowanie

Szkolenie szeregowych służby zasadniczej w 4 PP Leg. w okresie 1921–30 trwało osiemnaście miesięcy i dzieliło się na trzy okresy po sześć miesięcy każdy. Wcielenia poborowych odbywały się dwukrotnie – wiosną i jesienią. Okres rekrucki trwał dwa miesiące dla wcielenia jesienno, a półtora miesiąca dla wiosennego. Miał on na celu zdobycie przez rekrutów podstawowych wiadomości wojskowych w zakresie poruszania się w terenie, posługiwania się karabinem, bagnetem i granatem, musztry i regulaminów. Szkoła rekruta miała przygotować żołnierza piechoty do walki ruchomej i pozycyjnej. Szkolenie było zakończone przeglądem wyszkolenia przez oficera z Dowództwa 2 DP Leg. lub przez dowódcę pułku. Ukończenie szkoły rekruckiej było podstawą przydzielenia żołnierza do kompanii strzeleckich, karabinów maszynowych, plutonu pionierów lub taborów. Następnie żołnierzy szkolono w ramach sekcji i drużyny¹⁷. Czas trwania nauki w kompaniach strzeleckich i karabinów maszynowych trwał dwadzieścia jeden tygodni.

16 WBH-CAW, Generalny Inspektorat Sił Zbrojnych, sygn. I. 302.4.1761.

17 Z. Jagiełło, *Piechota...*, s. 156–158.

Tabela 3 . Porządek dnia w 4 PP Leg. w marcu 1935

Czynności	Godziny
pobudka	5.00
ubieranie się, mycie, śniadanie	5.00–6.30
gimnastyka	6.30–7.00
wymarsz na ćwiczenia	7.15
ćwiczenia	7.15–11.30
powrót z ćwiczeń	11.30
czyszczenie broni	11.30–12.00
przerwa obiadowa	12.00–14.00
ćwiczenia i pogadanki	14.00–17.00
odprawa wyszkoleniowa	17.15–18.15
czyszczenie broni	17.15–18.15
rozkaz i apel mundurowy	18.15
kolacja, wolne	18.30–20.30
apel wieczorny, capstrzyk	20.30–21.00

Źródło: Rozkaz Dzienny 4 PP Leg. nr 66 z 26 marca 1935 r., WBH- CAW, 4 PP Leg., sygn. I.320.4.4

Młody rocznik uczestniczył w przedoboziu w obozie ćwiczeń (OC) Daleszyce trwającym trzy tygodnie. Po zakończeniu I okresu szkolenia wcielenie jesienne (starszy rocznik) realizowało szkołę plutonu i kompanii. Pod koniec lipca oba roczniki łączyły się i przystępowały do wspólnych ćwiczeń w obozach letnich.

Starszy rocznik przechodził sześciomiesięczny kurs doskonalący, połączony z pełnieniem służby wartowniczej i administracyjno-gospodarczej. Wcielenie młodsze powtarzało i uzupełniało zakres plutonu i kompanii.

Od 1930 r., w związku z jednorazowym wcieleniem zwiększono wysiłek w zakresie szkolenia, które podzielono na dwa okresy:

I – dwunastomiesięczny obejmujący szkolenie podstawowe, w tym okres rekrucki,

II – sześciomiesięczny, równoległy z pierwszym, doskonalący starszy rocznik¹⁸.

Ponadto prowadzono dwunastomiesięczne ciągłe szkolenie w plutonach specjalnych oraz w pułkowej szkole podoficerskiej. Przybyłych do pułku rekrutów selekcjonowano pod względem predyspozycji psychofizycznych, wykształcenia i przydzielano do poszczególnych pododdziałów. Należy podkreślić, że podczas szkolenia największą uwagę zwracano na wyszkolenie bojowe, marszowe i strzeleckie żołnierzy, które były niezbędne do przygotowania na wypadek działań wojennych (tabela 4).

18 P. Stawewski, *Wojsko Marszałka J. Piłsudskiego 1926–1935*, Warszawa 2004, s. 153.

Tabela 4. Wykaz przedmiotów II okresu szkolenia w 4 PP Leg.

	Nazwa przedmiotu	Liczba godzin szkoleniowych	Procent
1.	szkolenie bojowe i marszowe	120	39,8
2.	szkolenie strzeleckie	20	6,6
3.	nauka o sprzęcie i broni	9,5	3,1
4.	szkolenie w walce bagnetem	6	1,9
5.	szkolenie w walce granatem	5,5	1,8
6.	szkolenie pionierskie	40	13,9
7.	szkolenie obserwacji i łączności	7	2,3
8.	szkolenie w obronie przeciwgazowej	3	0,9
9.	musztra	36	11,9
10.	wychowanie fizyczne	28	9,3
11.	nauka służby wewnętrznej i higiena	11	3,6
12.	praca kulturalno-oświatowa	15	4,9
	razem godzin szkoleniowych	301	100

Źródło: WBH-CAW, 4 PP Leg., sygn. I.320.4.11

Marsze 30-40 kilometrowe przeprowadzano w ramach ćwiczeń bojowych pułkowych, garnizonowych i międzygarnizonowych. Z wychowania fizycznego realizowano gimnastykę, gry sportowe (piłka polska, koszykowa, siatkowa), gry i zabawy ruchowe, tor przeszkód¹⁹.

W 4 pułku funkcjonowała szkoła podoficerska, która przygotowywała żołnierzy przez okres pięciu i pół miesiąca (od 20 września do 1 marca) do roli dowódcy sekcji i drużyny oraz pomocników instruktorów szkolenia. Zorganizowana była w oparciu o jedną z kompanii. Przy doborze do pułkowej szkoły podoficerskiej kierowano się poziomem wykształcenia, sprawnością fizyczną i zamiłowaniem do służby wojskowej. Program wyszkolenia kompanii strzeleckich i broni towarzyszących składał się z trzech okresów: przez pierwsze sześć tygodni wszyscy kandydaci na podoficerów przechodzili kurs unitarny, kolejne dziesięć tygodni dla kompanii strzeleckich przeznaczone było na specjalizację, a cztery tygodnie na współdziałanie w ramach ćwiczeń batalionowych kompanii strzeleckich z kompaniami broni towarzyszących²⁰.

Do zadań 4 PP Leg., jak wcześniej wspomniano, należało także szkolenie żołnierzy na potrzeby KOP. Jednostka przygotowywała żołnierzy do przyszłej służby granicznej, których po sześciomiesięcznym okresie szkolenia przenoszono do oddziałów KOP: batalionów „Sienkiewiczze”, „Żytyń”, „Czortków”, „Wołożyn” oraz do Centralnej Szkoły Podoficerskiej w Osowcu. Należy podkreślić, że z zadania tego pułk wywiązywał się dobrze, o czym świadczą opinie dowódców KOP. W

¹⁹ WBH-CAW, 4 PP Leg., sygn. I.320.4.11.

²⁰ Z. Jagiełło, *Piechota...*, s. 158.

meldunkach z 17 listopada 1936 r. dowódcy KOP gen. bryg. Jana Kruszeńskiego, dotyczących kontroli wyszkolenia kontyngentu z 4 PP Leg. wcielonego do KOP rocznika 1914 znajdujemy informację: „Ogólny poziom wyszkolenia dość dobry, nie odbyto rzutu granatem ręcznym, słabe opanowanie wykorzystania terenu i powtarzania meldunków w służbie gońca i łącznika”²¹. W tabeli 5 przedstawiono rozdzielnik poborowych wcielonych do 4 PP Leg. z przeznaczeniem do służby w jednostkach KOP, wynika z niej, że z trzech roczników miano przygotować ogółem 739 żołnierzy.

Tabela 5. Rozdzielnik poborowych wcielonych do 4 PP Leg. z przeznaczeniem do służby w KOP jesienią 1930, 1933 i 1935 r.

Rocznik poborowych	Dla batalionu „Żytyń”	Dla batalionu „Sienkiewicz”	Dla batalionu „Wołożyn”	Dla Centralnej Szkoły Podoficerskiej KOP w Osowcu	Razem
1909	-	269	-	-	269
1911	31	169	32	10	242
1913	31	157	28	12	228

Źródło: WBH-CAW, Generalny Inspektorat Sił Zbrojnych, sygn. I.302.4.350; *O niepodległą i granice* t. 4: *Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939*, red. M. Jabłonowski, W. Janowski, B. Polak, J. Prochwicz, Warszawa – Pułtusk 2001, s. 269, 319

Pułk od 1932 r. organizował także Dywizyjny Kurs Podchorążych Rezerwy 2 DP Leg., którego zadaniem było szkolenie szeregowych z cenzusem, posiadających wykształcenie w zakresie ukończonej szkoły średniej lub wyższej. Szkolenie podchorążych trwało rok i obejmowało wewnętrzne szkolenie przez siedem miesięcy w koszarach, a później ćwiczenia polowe w terenie i obóz letni przez pięć miesięcy. Celem szkolenia było przygotowanie przyszłych dowódców plutonów. Skład dywizyjnego Kursu Podchorążych Rezerwy to: 4 oficerów, 15 podoficerów zawodowych, 11 szeregowych oraz 160 szeregowych z cenzusem²². Dowódcą kursu był kpt. Boguchwał Ogłaza oraz w latach 1935–36 r. kpt. Kazimierz Korzeniowski. Kurs składał się z trzech plutonów piechoty i jednego plutonu ckm²³.

Stan uzbrojenia i wyposażenia nie ułatwiał pracy szkoleniowej. W 1930 r. niezdatnych do strzelań było 20% ręcznych i lekkich karabinów maszynowych oraz 6% ciężkich karabinów maszynowych. Przydział amunicji w pułku do celów

21 *O niepodległą i granice*, t. 4: *Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939*, Warszawa – Pułtusk 2001, s. 330.

22 L. Mastalski, *Częstochowscy podchorążowie. Dywizyjne Kursy Podchorążych Rezerwy Piechoty w 27 pp w latach 1932–1939*, Kraków – Częstochowa 2008, s. 20, 21.

23 J. Osiecki, S. Wyrzycki, *4 Pułk Piechoty...*, s. 57.

szkoleniowych nie pokrywał zapotrzebowania. Roczna liczba naboju strzeleckich przypadająca na jednego szeregowego w 1932 r. wynosiła 120 sztuk, natomiast do ręcznego karabinu maszynowego – 160 sztuk²⁴.

Ważny wpływ na szkolenie wojska miał stan obiektów szkoleniowych. Garnizon kielecki posiadał strzelnicę garnizonową o powierzchni 1,5 ha, położoną w pobliżu kamieniołomu Kadzielnia, przeznaczoną do strzelań z pistoletów i karabinów. Na Bukówce zbudowana została strzelnica szkolna o długości 400 m, rzutnia granatów i komora gazowa. Place ćwiczeń znajdowały się w lesie posłowskim, Bukówce-Dyminach (o powierzchni 114 ha)²⁵.

Dywizyjny OC zorganizowano w Daleszycach (w pobliżu stacji kolejki leśnej Niwki Daleszyckie), około 20 km od Kielc. Na jego terenie była strzelnica bojowa o powierzchni 127,5 ha zbudowana w oparciu o górę Września, przystosowana do ostrych strzelań z karabinów, ręcznych i ciężkich karabinów maszynowych, granatników. Ponadto prowadzono na placach ćwiczeń strzelania z moździerzy i armat. Obóz posiadał także rzutnię granatów oraz zaplecze w postaci dziesięciu baraków przeznaczonych na wyposażenie i częściowe zakwaterowanie żołnierzy²⁶. Wyniki zawodów strzeleckich młodego rocznika 4 PP Leg. zorganizowanych w OC Daleszyce 17 sierpnia 1939 r. przedstawia tabela 6. Ostre strzelania 4 PP Leg. odbywały się też pod Kielcami w okolicach miejscowości Suków i Mójca.

Koncentracje i ćwiczenia międzydywizyjne oddziałów 2 DP Leg. przeprowadzane były m.in. w rejonie: Bieliny – Wola Jachowa – Skorzeszyce (lipiec – sierpień 1928 r.), Staszowa (lipiec – sierpień 1929 r.), Kurozwęki (lipiec – wrzesień 1930 r.), Sędziszowa – Szczekocin – Częstochowy – Wodzisławia (sierpień 1933 r.), Wojciechów – Bidzin – Przybysławic – Słobutki Szlacheckiej (sierpień 1934 r.), Leśnika Małego – Dzierżkowic (sierpień 1935 r.), Dęby, Jeżowej, Mielca, Kolbuszowej²⁷.

Tabela 6. Wyniki zawodów strzeleckich młodego rocznika 4 PP Leg. odbytych w OC Daleszyce 17 sierpnia 1939 r.

Miejsce	Kompania	Liczba strzelających	Procent trafień
I	2	97	56,1
II	5	104	52,4
III	9	94	46,8
IV	6	107	45,7
V	3	91	43,9
VI	7	71	41,7

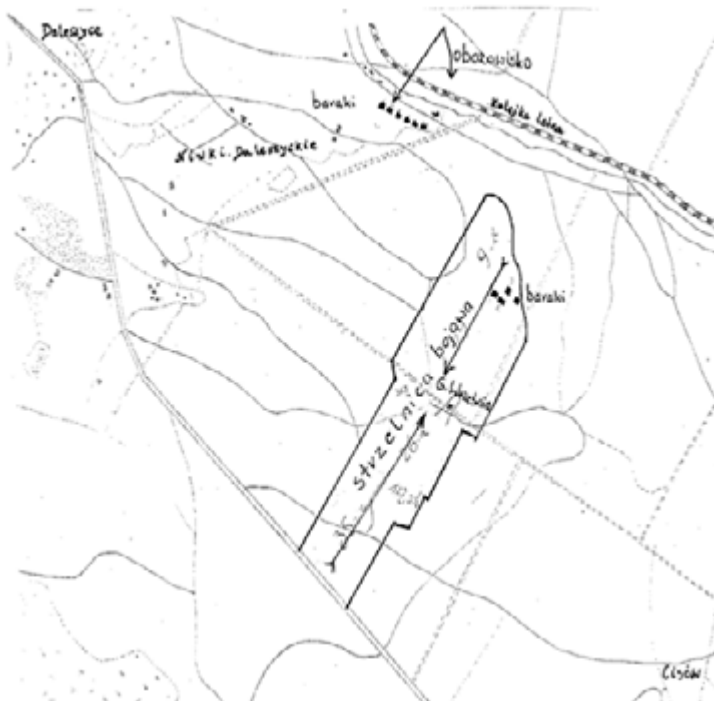
Źródło: WBH-CAW, 4 PP Leg., sygn. I. 320.4.8

24 Z. Jagiełło, *Piechota...* s. 165, 166, 234.

25 WBH-CAW, Departament Budownictwa MSWojsk., sygn. I.300.63.195.

26 T. Banaszek, *Obóz ćwiczeń Daleszyce*, Kielce 2011.

27 WBH-CAW, 2 DP Leg. sygn. I.313.2.30; I. 313.2.32; I. 313.2.41; Archiwum Państwowe w Kielcach (APK), Urząd Wojewódzki Kielecki 1919–1939 (UWK I), sygn. 7742, k. 223.

Plan sytuacyjny strzelnicy bojowej i obozowiska OC Daleszyce. Źródło: WBH-CAW, Departament Budownictwa Ministerstwa Spraw Wojskowych, sygn. I. 300.63.195

Zadaniem wychowania obywatelskiego i patriotycznego było kształtowanie wśród żołnierzy odpowiedzialności i zdolności poświęcenia wobec państwa. Ważną rolę odgrywała edukacja historyczna, ukierunkowana na kształtowanie postaw patriotycznych. Wychowanie obywatelskie miało również dać żołnierzowi-obywatelowi ogólną orientację w sprawach ekonomiczno-społecznych państwa. Podczas okresu wcielenia poborowych do pułków przekazywano im ogólną wiedzę na temat Polski, zagadnień obronności państwa, specyfiki służby wojskowej, zasad higieny osobistej. Celem tych zajęć było tworzenie pozytywnej atmosfery wokół służby wojskowej. Program wychowania obywatelskiego dostarczał żołnierzom wiedzy dotyczącej spraw II Rzeczypospolitej, w tym: położenia geograficznego, bogactw naturalnych, spraw ludnościowych, ustroju państwa i jego organów władzy. W edukacji ekonomicznej poruszano zagadnienia problematyki gospodarczej, które miały być przydatne przede wszystkim po zakończeniu służby wojskowej. Pogadanki historyczne wygłaszane były na spotkaniach okolicznościowych, np. z okazji świąt państwowych i wojskowych, jak również w ramach kursu oświatowo-kulturalnego²⁸.

28 WBH-CAW, 4 ppLeg., sygn. I.320.4.11; L. Wyszczelski, *Działalność oświatowo-wychowawcza w Wojsku Polskim w latach 1918–1939*, Warszawa 1995, s. 73, 75.

Istotną wagę przykładano do zwalczania analfabetyzmu wśród żołnierzy. W styczniu 1920 r. na ogólną liczbę 200 tysięcy szeregowych pełniących służbę, aż 32 tysiące stanowili analfabeci, a 36 tysięcy półanalfabeci. W 1924 r. liczba analfabetów i półanalfabetów wynosiła już ponad 100 tysięcy, co stanowiło 50% stanu szeregowych. Wśród 27 126 poborowych rocznika 1912 z województwa kieleckiego, 12 340 stanowili półanalfabeci, a 3346 – analfabeci²⁹. Ich liczba malała w kolejnych latach, jednak problem zwalczania analfabetyzmu istniał przez cały okres międzywojenny. Każdy poborowy wcielony do jednostki wojskowej poddawany był egzaminowi i w zależności od jego wyników kierowany do jednej z czterech grup nauczania. Program nauczania obejmował skrócony zakres publicznej szkoły powszechnej: język polski, arytmetykę i geometrię, historię Polski, geografię Polski i powszechną, przyrodę oraz naukę o Polsce współczesnej. Czas trwania kursu wynosił 250 godzin. Na przymusową naukę w ciągu pierwszych miesięcy roku szkoleniowego przeznaczano 10 godzin tygodniowo, w ciągu pozostałych miesięcy 2–3 godziny tygodniowo, natomiast podczas ćwiczeń w obozach oraz manewrów 1 godzinę tygodniowo. Na przykład w latach 1925–28 tylko w 4 PP Leg. około 3000 żołnierzy po zakończonej służbie wojskowej zostało zwolnionych do rezerwy z umiejętnością czytania, pisania i liczenia³⁰.

„Gazeta Kielecka” o zwalczaniu analfabetyzmu wśród żołnierzy pisała w 1927 r.: „Jak wielka jest korzyść wynikająca dla analfabetów ze służby wojskowej, może posłużyć za dowód statystyka mówiąca cyframi, gdzie dowiadujemy się, że obowiązkowemu nauczaniu w koszarach podlega rocznie dziesiątki tysięcy analfabetów. Żołnierze ci po powrocie do swych warsztatów pracy, u nas przeważnie na roli, oceniają dopiero w całej pełni wielki zysk osiągnięty przez służbę wojskową”³¹.

W wojsku organizowano również kursy rolnicze i przygotowawcze do zawodu, dokształcanie rzemieślnicze. Prowadzono m.in. kurs rolno-hodowlany, spółdzielczy, mleczarski, pszczelarski, sadowniczy oraz dla leśniczych³². Kursy te trwały od jednego do dwóch miesięcy. Zajęcia prowadzili specjaliści cywilni w czasie wolnym od godzin szkoleniowych. Na przykład 20 stycznia 1929 r. w 4 PP Leg. otwarto Rolniczy Uniwersytet Ludowy. Z inicjatywą prowadzenia kursu rolniczego w ramach uniwersytetu wystąpili dowódca pułku płk Stefan Jażdżyński, Rada Okręgowa Towarzystwa Rolniczego województwa kieleckiego oraz Wojewódzki Związek Kółek Rolniczych. Wykład inauguracyjny o znaczeniu rolnictwa wygłosił Zdzisław Czabłowski³³.

29 Tamże, s. 38; A. Ignatowicz, *Zwalczanie analfabetyzmu w Wojsku Polskim w latach 1919–1934. Z dziejów wojskowości polskiej*, Warszawa – Siedlce 2008, s. 345, 357.

30 APK, UWK I, sygn. 25345, nlb.

31 *Piętnastolecie 4 ppLeg.*, Warszawa 1930, s.17; *Dom Żołnierza*, „Gazeta Kielecka” 1927, nr 25.

32 WBH-CAW, 2 DPLeg., sygn. I.313.2.45.

33 „Gazeta Kielecka” 1929, nr 6 i 7.

Chorąży Bronisław Appel prowadził zespół teatralny, wystawiając różne sztuki, głównie w rocznice wybuchu powstania listopadowego czy świąt wojskowych i państwowych. Sceniczne koło amatorskie działające w 4 PP Leg., liczące 23 osoby, organizowało 20 przedstawień rocznie.

W pułku funkcjonowała także biblioteka, która w swoich zasobach w 1928 r. posiadała 2468 woluminów³⁴.

Sport

Spośród pułków 2 DP Leg. w sporcie zdecydowanie przodował 4 PP Leg., który wielokrotnie odnosił sukcesy w różnych wojskowych dyscyplinach sportowych. W latach 1923–29 pułk trzykrotnie zdobył mistrzostwo WP w zawodach strzeleckich zespołów oficerskich i szeregowych. W tym okresie wywalczył także piętnaście razy mistrzostwo DOK X w wielu konkurencjach, m.in. strzelectwie, marszach na dystansie 10 km ze strzelaniem, pięcioboju lekkoatletycznym³⁵. Powołano Wojskowy Klub Sportowy (WKS) 4 PP Leg., który dysponował boiskiem do piłki nożnej przy ulicy Czystej (obecnie Ignacego Paderewskiego), kortem tenisowym przy ulicy Prostej i Kapitulnej oraz strzelnicą małokalibrową przy ulicy Staszica. Pierwszy plac sportowy przy ulicy Czystej, wydzierżawiony dla wojska od inżyniera Pelty, był wykorzystywany od jesieni 1922 r. do 1924 r. Następnie przekazano go kieleckiej policji. Po modernizacji placu sportowego znajdującego się za strzelnicą garnizonową i wybudowaniu drewnianej trybuny, 8 sierpnia 1926 r. podczas Zjazdu Legionistów Polskich Marszałek Józef Piłsudski uroczystie otworzył stadion sportowy Wojskowego Klubu Sportowego 4 PP Leg.³⁶.

„Gazeta Kielecka” z 29 września 1922 r. pisała: „Zapewne z przyjazdem do Kielc 4 PP Leg. zacznie się nowy okres położenia sportu w ogóle, a w szczególności piłki nożnej. Młodzież znajdzie z tej strony poparcie, czy to w bezinteresownym odstępowaniu boiska na zawody, czy też we wzajemnym rozgrywaniu zawodów. Klub ten posiada dobrze zorganizowane »Koło sportowe«, w którym piłka nożna również prym wiedzie oraz dwie czynne drużyny. Druga np. rozegrała już w Kielcach zwycięskie zawody, jedno z Makkabi, drugie z Lechją – drużynami szkolnymi, zaś 17 bm zostały rozegrane zawody rewanżowe z Lechją. Wynik przyniósł 3:2 na korzyść czwartaków”³⁷.

Jednym z pierwszych działań podjętych przez wojsko w zakresie zapewnienia dostępności do obiektów sportowych było wydzierżawienie kortu tenisowego znajdującego się w Parku Miejskim. 30 stycznia 1923 r. dowódca pułku mjr Stefan Jażdżyński wystosował pismo do magistratu Kielc z prośbą o wydzierżawienie kortu dla WKS 4 PP Leg. Jak podkreślił, nie miało to na celu zarobkowania, lecz „szerzenie sportu tenisowego w środowisku wojska i młodzieży”. Roczny koszt dzierżawy wynosił 50 tysięcy marek. Kielecka Rada Miejska uchwałą z 6 września

34 APK, UWK I, sygn. 25347.

35 *Piętnastolecie 4 PPLeg., Jednodniówka*, Warszawa 1930, s. 18.

36 M. Michniak, A. Pawłowski, *Od Czwartaków do Korony-Kolportera*, Kielce 2006, s. 23–26.

37 Tamże.

1923 r. upoważniła magistrat do zawarcia stosownej umowy na takich warunkach. Warunkiem zapisanym w umowie było również udostępnienie obiektu sportowego osobom cywilnym³⁸.

Tabela 7 przedstawia liczbę osób ćwiczących oraz odbytych treningów w poszczególnych sekcjach WKS 4 PP Leg. w 1928 r. Wynika z niej, że w tym roku ćwiczyło 209 osób i przeprowadzono 180 treningów.

Tabela 7. Zestawienie ćwiczących i treningów poszczególnych sekcji WKS 4 PP Leg. w 1928 r.

Nazwa sekcji	Liczba ćwiczących	Liczba treningów
strzelecka	70	50
piłki nożnej	26	30
lekkoatletyki	25	20
szermiercza	32	20
tenisowa	22	40
ping-ponga	29	20

Źródło: APK, UWK I, sygn. 25346, nlb.

W styczniu 1934 r. klub połączył się z Kołem Sportowym 2 PAL Leg., tworząc WKS Kielce, który stał się najsilniejszym klubem sportowym w Kielcach. Prawne formy organizacyjne WKS Kielce uzyskał na podstawie rozkazu Komendanta Garnizonu Kielce z 11 stycznia 1934 r. Wówczas 153 oficerów i podoficerów zawodowych obu pułków, pod przewodnictwem płk. Bolesława Ostrowskiego, powołało WKS Kielce. Pierwsze walne zgromadzenie klubu przejęło majątek obu likwidowanych klubów sportowych działających przy pułkach. Prezesem WKS został ppłk Aleksander Boniecki, następnie funkcję tę pełnili ppłk Witold Ciechanowicz i gen. bryg. Juliusz Zulauf (dowódca 2 DP Leg.). WKS był klubem wielosekcyjnym, w którym działały sekcje: bokserska, kolarska, szermierki, tenisowa, pływacka, lekkiej atletyki, hokejowa, sportów konnych oraz wieloboju. WKS Kielce liczył w 1937 r. 212 członków. W okresie międzywojennym zespół WKS Kielce należał do najsilniejszych drużyn piłkarskich województwa kieleckiego³⁹.

38 APK, Akta miasta Kielce (AmK), sygn. 1993.

39 M. Michniak, A. Pawłowski, *Od Czwartaków...*, s. 6; M. Michniak, A. Pawłowski, *Świętokrzyski leksykon sportowy*, Kielce 2002, s. 233; APK, AmK, sygn. 2632, k. 253, UWK I, sygn. 7853, k. 341.

Symbolika pułku

Najważniejszym dniem dla żołnierzy było święto pułku. Obowiązkiem każdego oficera i podoficera zawodowego było uczynić wszystko, aby uroczystość ta wypadła jak najlepiej. Święto zostało wprowadzone rozkazem pułkowym nr 238 z dnia 14 września 1916 r. podczas walk obronnych na pozycjach pod Rudką Miryńską.

Rozkazem tym wprowadzono także pierwszą odznakę pułkową „Swastykę” (symbol słońca i ognia): „Oprócz pamiątki wspólnie przebitego czasu w polu, ma swastyka wiązać i łączyć Czwartaków, także w życiu powojennym, a gdyby 4 pułk miał istnieć po wojnie, będzie dla pamiątki obchodzonego co roku 24 czerwca uroczystości swastyki, przyczem żołnierze przez cały dzień mają być zwolnieni ze służby i mają być obmyślane zabawy poza miastem aż do późnej nocy z ogniskami i z uwzględnieniem naszych starosłowiańskich zwyczajów”⁴⁰.

Odnaka „Swastyki”, zwana także odznaką „Zasługi” lub „Za waleczność”, była wykonana ze stali lub aluminium w kształcie prawoskrętnej swastyki o wymiarach 40 x 40 mm. Pośrodku znajdowała się kwadratowa tarcza, a na bokach napis: „ROK WOJNY, ZASŁUGA 1915-1916 4 pp”. W tarczy znajdował się orzeł bez korony w otoczeniu płomieni. Twórcą odznaki był dowódca 4 PP Legionów Polskich płk Bolesław Roja.

Odnakę pułkową II klasy mogli otrzymać oficerowie i legionieści pułku po roku wzorowej służby na froncie. Odnaka I klasy przysługiwała za nadzwyczajne czyny, np. za zdobycie karabinów maszynowych, armat, wzięcie do niewoli nieprzyjacielskich żołnierzy.

Po odzyskaniu niepodległości, w 1919 r. Komitet „Swastyki” nadał odznakę II klasy wszystkim oficerom i legionistom 4 pułku za kampanię wojenną 1915–1916.

24 marca 1921 r. ukazał się nowy statut odznaki, według którego „Swastyka” II klasy mogła być nadawana za wybitne czyny bojowe, „za dzielność i na pamięć przebytych bojów” i za dwunastomiesięczną służbę na froncie⁴¹. W 1928 r. wprowadzono nowy wzór odznaki. Miała ona kształt okrągłej tarczy o średnicy 40,6 mm, obwiedzionej laurowym wieńcem z numerem i inicjałami 4 PPL. W środku odznaki znajdowała się swastyka z orłem (wzór 1927) na romboidalnej tarczy. Wykonana była ze srebra lub tombaku i oksydowana dla wszystkich żołnierzy pułku bez względu na stopień⁴².

Odnaka pułkowa była nadawana w dniu święta pułkowego bądź w terminie zwolnienia żołnierzy do rezerwy. Przyznawana była oficerom i szeregowym, którzy walczyli w pułku w czasie działań wojennych (na froncie przez trzy miesiące lub w pułku przez rok), w czasie pokoju oficerom i podoficerom zawodowym po przesłużeniu w pułku co najmniej dwóch lat, natomiast szeregowym po roku służby. Odnakę mogły także otrzymać inne osoby fizyczne lub prawne za specjalne

40 A. Lewicki, *Zarys historii...*, s. 16.

41 H. Wielecki, R. Sieradzki, *Wojsko Polskie 1921–1939. Odznaki pamiątkowe piechoty*, Warszawa 1991, s. 31, 32.

42 WBH-CAW, *Dziennik Rozkazów MSWojsk. z 1928 r.*, nr 31, poz. 338; A. Kozłowska, *4 Pułk Piechoty Legionów w latach 1915–1939. Ludzie, tradycje, pamiątki*, „Mars” 2001, nr 11, s. 88, 89.

zasługi dla 4 PP Leg. lub wojska. Szeregowym odznakę nadawał dowódca pułku na wniosek dowódcy kompanii, zatwierdzony przez dowódcę batalionu i zastępcę dowódcy pułku, natomiast kadrze zawodowej i osobom fizycznym lub prawnym - na podstawie uchwały zebrania oficerskiego⁴³.

Jak przebiegało święto pułkowe? W przeddzień święta w godzinach wieczornych na placu Wolności w Kielcach odbywał się uroczysty apel poległych z udziałem całego pułku, kompanii honorowej ze sztandarem oraz rodzin oficerskich i podoficerskich. Po odebraniu meldunku od dowódcy uroczystości dowódca pułku wygłaszał przemówienie. Następnie przy biciu werbli zapalano znicze i odczytywano listę poległych żołnierzy pułku.

Od 1935 r. w dniu 24 czerwca rano odprowadzano nabożeństwo w kaplicy na Bukówce, która była repliką pierwszej, zbudowanej pod Optową w 1916 r. (projektantami byli mjr Andrzej Galica i por. Władysław Grzybowski). Wyróżniała się ona strzelistym dachem w stylu podhalańskim. Po mszy świętej dowódca pułku wręczał odznaki oraz nagrody dla wyróżnionych żołnierzy. Następnie rozpoczynała się defilada pododdziałów. Na placu koszarowym organizowano wspólny obiad żołnierski. Po południu odbywały się zabawy dla żołnierzy, a wieczorem w kasynach oficerskim i podoficerskim dla kadry zawodowej i gości. Z okazji święta pułku rozgrywane były zawody sportowe oraz przeprowadzono konkurs ze znajomości historii wojennej 4 PP Leg.⁴⁴.

W dwudziestą rocznicę utworzenia pułku, 24 czerwca 1935 r. żołnierze udali się pieszo do Krakowa, gdzie w podziemiach katedry wawelskiej oddali hołd Marszałkowi Piłsudskiemu⁴⁵.

Ostatnie święto pułku obchodzono 24 czerwca 1939 r. Dowódca ppłk Bronisław Laliczyński napisał z tej okazji w rozkazie: „Żołnierze! Pułk obchodzi swoje Święto po raz 24-ty. Wzorując się na swych sławnych przodkach Czwartaków spod Olszynki Grochowskiej, spełniał zawsze twardo i z poświęceniem swój obowiązek żołnierski na wojnie. W pracy pokojowej w szlachetnej rywalizacji z innymi pułkami Armii zdobywał sobie w niektórych dziedzinach pracy żołnierskiej czołowe miejsce i stale dąży do całkowitej gotowości godnego reprezentowania w wypadku potrzeby dumnego i bardzo szaczonego miana Czwartaków... Czwartacy muszą być gotowi do wykonania każdego zadania. Tradycje Czwartaków spod Olszynki, Jastkowa, Optowy wyraźnie wskazują jak zadanie winno być wykonane. Jako wasz dowódca w waszym i własnym imieniu melduję naszym przełożonym, że Czwartacy są gotowi i że nigdy i nigdzie nie zawiodą...”⁴⁶.

43 H. Wielecki, R. Sieradzki, *Wojsko Polskie 1921-1939*, s. 11, 12.

44 WBH-CAW, 4ppLeg., sygn. I.320.4.6 i 320.4.8; *W dzień święta pułkowego 4 ppLeg.*, dodatek do „Polski Zbrojnej” nr 169 z 22 czerwca 1924 r.; *Piętnastolecie 4 ppLeg.*, Warszawa 1930, s. 20; *Święto 4 ppLeg.*, „Gazeta Kielecka” 1932, nr 49; „Opinia” 1928, nr 131.

45 A. Idzik, *Czwarty Pułk Piechoty 1806—1966*, Londyn 1966, s. 454.

46 WBH-CAW, 4 PP Leg., sygn. I.320.4.8.

W tym dniu mszę świętą na terenie koszar celebrował biskup kielecki Czesław Kaczmarek, który wygłosił podniosłe, patriotyczne kazanie, zwracając się do zgromadzonych żołnierzy i mieszkańców garnizonu: „Kochajcie wojsko! Od tysiąca lat bowiem polski żołnierz płacił najwyższą cenę za wolność kraju.” Wieczorem zapalono ogniska na wzgórzach okalających Kielce⁴⁷.

Sztandar dla 4 PP Leg. został ufundowany przez ludność Kielc oraz powiatów: kieleckiego, jędrzejowskiego, włoszczowskiego i opatowskiego. Wręczenia sztandaru dowódcy mjr. Stefanowi Jażdżyńskiemu w imieniu prezydenta RP dokonał w Kielcach gen. broni Lucjan Żeligowski 8 lipca 1923 r.⁴⁸

4 PP Leg. w okresie pokojowym był największą jednostką wojskową garnizonu kieleckiego. Pomimo początkowych trudności w zakwaterowaniu całości pułku, żołnierze realizowali proces szkoleniowo-wychowawczy. Poprawa warunków bytowych nastąpiła dopiero po wybudowaniu nowoczesnych koszar oraz kolonii mieszkaniowej na Bukówce w latach 30. XX w. Oprócz szkolenia szeregowych piechoty pułk przygotowywał także żołnierzy do służby w KOP oraz przyszłych dowódców plutonów w ramach Dywizyjnego Kursu Podchorążych Rezerwy 2 DP Leg. Czwartacy posiadali dobrą bazę szkoleniową w Kielcach i Daleszycach, gdzie mogli praktycznie realizować szkolenie w terenie. Istotną rolę w procesie wychowania żołnierzy odgrywała działalność kulturalno-oświatowa, w ramach której m.in. nauczano analfabetów czy propagowano czytelnictwo. 4 PP Leg. był jednostką, gdzie rozwijano dyscypliny sportowe, tworząc WKS i współpracując ze społeczeństwem miasta w propagowaniu sportu. Jednostka, wywodząca się z Legionów Polskich, posiadała bogatą symbolikę w postaci odznaki, święta pułkowego i sztandaru wojskowego. Elementy te integrowały żołnierzy i wpływały na kształtowanie postaw patriotycznych.

Po zmobilizowaniu w sierpniu 1939 r. pułk wyruszył do działań bojowych w składzie 2 DP Leg., która weszła w podporządkowanie Armii „Łódź”. Czwartacy walczyli do 29 września 1939 r., kończąc walki w obronie Twierdzy Modlin.

47 Tamże.

48 J. Osiecki, S. Wyrzycki, *4 Pułk...*, s. 65, 66; „Gazeta Kielecka” 1923, nr 29. Treść aktu zapisanego w księdze pamiątkowej pułku: „W dniu 8 lipca 1923 roku ludność miasta Kielce oraz powiatów Kieleckiego, Jędrzejowskiego, Włoszczowskiego i Opatowskiego, uzyskawszy zezwolenie Prezydenta Najjaśniejszej Rzeczypospolitej oraz Ministra Spraw Wojskowych, ofiaruje, mającemu stałą siedzibę w Kielcach, 4 pułkowi piechoty Legionów, spadkobiercy i pomnożycielowi rycerskiej chwały 4 pułku piechoty polskiej 1830 roku, sztandar pułkowy, jako widomy znak gorącego uznania dla tych, co w jego szeregach w wojnie przelali krew swą za wolność Narodu Polskiego, oraz jako wyraz serdecznego hołdu i głębokiej czci dla bohaterów, co pośród jego szeregów legli śmiercią walecznych na wszystkich polach i rubieżach Polski. Podpisani poniżej przedstawiciele społeczeństwa i członkowie powołanego przez nie komitetu w tym celu, składają jednocześnie na ręce dostojnego Dowódcy pułku, majora Stefana Jażdżyńskiego, płynące z duszy i serca życzenia, by Tem w Którego rękach są losy narodów, Bóg Ojców i Pradziadów naszych błogosławił wysiłkom i ofiarnej pracy pułku, by mu opiekunką była Częstochowska Orędowniczka naszego narodu, a szczytne hasła Honor i Ojczyzna były stałym drogowskazem - gdy zaś po temu zajdzie potrzeba i gdy wola Narodu powoła pułk do walki za Święte Prawa Polski, by sztandar ten prowadził zawsze szeregi pułkowe do pełnych chwały zwycięstw”.

Tadeusz Banaszek (Kielce)**4th Infantry Regiment of the Polish Legions in Kielce between 1922 and 1939: organization, training and symbols**

The 4th Infantry Regiment of the Legions, derived from the 4th Infantry Regiment of the Polish Legions of the First World War was the largest unit of the Polish Army in the Kielce garrison in the years 1922-1939. In terms of organization, the unit was part of the 2nd Legions Infantry Division. The main task of the regiment was to train and educate infantry soldiers and units of the Border Protection Corps. From 1932, the Reserve Officer Cadet Course, which prepared future platoon commanders, operated at the regiment. In order to improve the accommodation conditions, modern barracks were built in Bukówka, together with a housing estate for officers and non-commissioned officers. Educational activities, including combating illiteracy, were carried out in the regiment. The regiment played an important role in sports activities both at the level of the Polish Army and the city of Kielce. The 4th Infantry Regiment had rich symbolism, which included: a badge, a military banner, and a regimental bank holiday.

Key words: Second Republic of Poland, Polish Army, Polish Legions, Kielce